دووەم بابەت :

کورد لە شارستانییەتی ئیسلامدا :

شـــارســـتانییەتـــی ئیســـلامـــی چییە؟ سەرەتا دەبێت بزانین کە شارستانییەت لە ڕووی زمانەوانییەوە بەواتای "شارنشینی" دێت، لە ڕووی پێناسەشەوە بریتییە لە "بەدەست هێنان و داهێنانەکانی مرۆڤ بە درێژایی مێژوو. ئیتر ئایا ئەو بەدەست هاتووانە مادین یاخوود بیردۆزیی و واتایی".
لەگەڵ ئەوەشدا هەر یەك لەم شارستانیەتیانە خاوەنی شوێن و پێگە و تایبەتمەندی تایبەت بە خۆیانن، چونکە یەکێك لە بنچینەکانی شارستانیەت بریتین لە ململانێی نێوان مرۆڤ و ئەو سروشتانەی کە تیایەتی. هەروەها شارستانیەت بەوە ناسێنراوە کە لەگەڵ ژیانی جێگیر و ئارامدایە، ئەمەش هۆکارێکە بۆ پێشکەوتنی مرۆڤەکانی نێو ئەو شارستانییەتە، تاوەکو پەرەی زیاتر بدەن بە زانستەکان. هەر بەم جۆرەش بووە کە شارستانیەتەکان یەك لە دوای یەك بە میرات بۆ نەوەکانی دواتر گوازراوەتەوە...

چەمکی شارستانیەت (حضارة) **لە زمانەوانیدا واتای نیشتەجێبوونە لە ئاوەدانیدا، لە شوێنی مەڵبەندی بنیاد وبینادا کە بێچەوانەی دەشتەکییە وبنیادی ژیاری هیناوە دەشتەکیبوونی بە بنەڕتی ژیار داناوە و شارستانیەت بەرتەسکترە لە شارستانیەت بە واتای نوێی ئەمڕۆی، چونکە تەنها جەخت دەکاتەوە سەر لایەنی زێدەڕۆیی چالاکی مرۆیی ودووری دەگرێ لە چالاکی ئایینی و عەقلی وئاکاری**.

لە فەرهەنگەکانی زمانی عەرەبیدا لە بارەی مانای زاراوەی شارستانیەتەوە بەم جۆرەیە ((شارستانیەت (حضارة) **پێچەوانی، کۆچەری** (**بداوە**) **یە وئەمەش بۆ خۆی بەرامبەرە لەگەڵ کێوییوون و بەربەرییەتدا,شارستانیەت بریتییە لە قۆناغێکی بەرز لە قۆناغەکانی گەشەسەندنی مرۆڤایەتی و کۆکراوەیەکە لە لایەنەکانی پێشکەوتن و پەرەسەندنی زانستی وهونەری وئەدەبی کە لە نەویەکەوە بۆ نەوەیەکی تر دەگوازرێتەوە و لە کۆمەڵگایەکەوە بۆ کۆمەڵگایەکی تر دەگوێزرێتەوە))**.

هەر لەم بارەیەوە ابن خلدون دەڵێت : (شارستانیەت بریتییە لە هونەری زیادڕۆیی لە بنەماکانی پیشەسازی بەکارهاتوودا، بە تەواوی شێوە وجۆرەکانیەوە کە خۆی لە دروستکردنی خواردن وجلوبەرگ وبیناسازی وباقی کەلوپەلەکانی ناو ماڵدا دەبینێتەوە، دیارە ئەمانەش پێویستی بە دروستکردن

وقوڵبوونەوە هەیە لە بابەتەکاندا و بەم قوڵبوونەوەیەش کەسەکان دەبن بە پسپۆڕ و شارەزا و لێرەشەوە کۆمەڵگا لە کۆچەری (بداوە) بەرەو شارنشینی وشارستانیەت دەڕوات).

هەروەها لە لای بیریارانی نوێ هەر یەك بە جۆریك باسی کردوە بە بۆچوونی مێژوونووس (ئارنۆڵد تۆینبی : (شارستانیەت بریتیە لە سەرجەم ئەو کارانەی مرۆڤ ئە نجامی ئەدات لە بوارەکانی کۆمەلایەتی وزانستی وعەقلێدا).

شـــارســـتانیەتـــی ئیســـلامی چییە !؟
شارستانییەتی ئیسلام بە بەرهەمی تێکرای ئەو کۆمەڵە خەڵکە دەوترێ لە میللەتە جۆراوجۆرەکانی ژێر سایەی ئیسلام و حکومی ئیسلامی، کە لە سەردەمە جیاواز و یەك لە دوای یەکەکانەوە بەرهەم هاتووە... ئیتر ئایا ئەو گەلە یان کۆمەڵە خەڵکە باوەڕدار بووبن یاخوود ڕەزامەند بووبن بە حکومی ئیسلامیی و فەرمانڕەوای مسوڵمانانیان لا پەسەند بووبێت.

شـــارســـتانییەتـــی ئیســـلامـــی دوو جۆرە:
1- شارستانیەتی ئیسلامی ڕاستەقینە...
ئەم جۆرەیان سەرچاوەی سەرەکی و ڕاستەقینەی شەریعەتی ئاینی پیرۆزی ئیسلامە لە قورئان و سوننەت و پێشینەکان.
2- شارستانیەتی ئیسلامی بەرجەستەکراو...
ئەمەیان بەرهەمی لێکۆڵینەوەی ئەو زانایانەیە کەوا بە درێژایی هەزار ساڵ لەماوەی حوکمی ئیسلامییدا ئەنجامیانداوە، بە سوود وەرگرتن لە شارستانیەتەکانی پێشین و ئەزموونکردنی.

شارستانییەتی ئیسلامی تاکە شارستانییەتە لە مێژوودا کە بانگەشەی بۆ یەك ئایینی کردووە و توانیویەتی ئایینەکانی تریش لەناو خۆیدا جێ بکاتەوە. لەگەڵ ئەوەشدا شارستانییەتی ئیسلامی درێژکراوەی هەمان زنجیرەی شارستانییەتی مرۆڤایەتییە، پڕیشە لە داهێنانی ناوازە لە بوارەکانی زانست و هونەردا و خاوەنی تایبەتمەندی تایبەت بە خۆیەتی.
سەرەتای شارستانیەتی ئیسلامی بە دەورانی پێغەمبەر دەست پێدەکات لەنێوان ساڵانی (1-11ك)، پاشان درێژەی دەبێت بە کۆمەڵێ گەشەسەندن و پەرەسەندنی ئەم شارستانییەتەوە لە سەردەمی خیلافەتی ڕاشیدین لەنێوان ساڵانی (11-40ك). لە سەردەمی خیلافەتی ئومەویی (41-132ك) زیاتر کاریگەری و دەرکەوتەکانی ئەم شارستانییەتە بەدەردەکەون،کاتێك میللەتانی جیهان زیاتر دێنە نێو ئەم شارستانییەتەوە لە "ئەفریقیا، ئەندەلوس" بۆ ئەوپەڕی

رۆژهەڵات لە "چین، هیند". ئەمەش بەردەوامی هەیە لە سەردەمی عەباسییەکان (132-656ك) وسەردەمي مەغول وئەیوبیەکان (567-648ك)و سەردەمی مەمالیکەکان (648-922ك) و هەروەها دواتریش لە سەردەمی عوسمانییدا.